

Diófaültetők és infantilisek - Azonnali (demagóg) kérdések -

Javorniczky István interjúja

„*A nép akkor uralkodik a politikában, ha a politikai kommunikációban is uralkodik*” — írja a demagógiáról szóló tanulmányában Csepeli György szociálpszichológus. A szerző beszámol arról a vizsgálatáról is, amelyben az elmúlt két év országgyűlési azonnali kérdései közül válogatva azt elemzi, mennyire élnek a demagógia eszközeivel a parlamenti képviselők.

Magyar Nemzet: - Igazat ad azoknak, akik szerint a demagógia a demokrácia nélkülözhetetlen eleme, mivel a tömegtársadalomban a hozzá nem értők nagy tömege a politika közönsége, őket leginkább demagóg módon lehet megszólítani, a szakértők érveit kevésbé értik. Máshol viszont azt fejtegeti, hogy a demokráciának ellensége a demagógia.

– Létező ellentmondás ez. Következik abból a demokratikus alapjogból, hogy a hatalmat nem szabad bírálni, s nem hozható olyan törvény, amely a hatalom bírálatában bárkit megakadályoz. Ebbe éppúgy belefér a szakszerű kritika, mint a demagóg támadás. Ugyanakkor más egy már működő, illetve egy tanulási folyamatban levő demokrácia, mint a miénk, amely a tanuló jellegből adódóan, nagyobb veszélyeknek van kitéve. Ha valaki mint állampolgár a mindennapi gyakorlatban megtapasztalja a méltóságát a különböző állami szervezetekkel szemben, kialakul benne olyanfajta állampolgári kompetencia, ami felvértezi a különfajta demagóg felszólításokkal szemben. Az ilyenfajta polgári biztonsághoz csak több nemzedéket követően fogják tudni eljuttatni polgáraik többségét.

Magyar Nemzet: - De a demagógia akkor sem tűnik el a föld színéről...

– Mint állandó veszélyeztető tényező mindig jelen lesz. Ahogy jelen van a liberális demokráciából adódó összes veszélyforrás: például a rasszizmus vagy a szociális érzéketlenség. Ezek kezelésére, elviselésére az újabb és újabb nemzedékeket újra és újra meg kell tanítani.

Magyar Nemzet: - Ki a demagóg? Időtől és tértől független jelenség ez?

– Vannak olyan vonásai, amelyek minden típusú politikai kommunikációban azonosak. Nevezetesen, amikor olyan asszimetria van a befogadó és a közlő között, hogy a befogadónak lehetősége, akár helyzeténél fogva, akár a demagóg által alkalmazott trükkök folytán, beleszólni abba, amit neki mondanak, nincs lehetősége a visszacsatolásra. A másik jellemző dolog a végzetesen megosztott, politikai-ideológiai világnézet a Jónak és a Rossznak tértől és

időtől elvonatkoztatott metafizikai konstrukciója. Ebben a manicheus világképben a Gonosz leküzdhető problémának tűnik. Nem a Madách által felidézett luciferi tagadás szelleméről van szó, amely szerves része a teremtésnek, hanem ellenkezőleg: a demagóg azt a látszatot kelti, hogy a Gonosz kívül helyezhető a Jón, s csak rajta és a követőin múlik, hogy az általa mozgósított jó erők egyszer és mindenkorra elvégzik a Gonosz kipusztításának feladatát. Mivel a Rossz nem metafizikai általánosságban jelenik meg, hanem konkrét célcsoportok, személyek képében, az igazi veszély abban rejlik, ha a demagóg kommunikációt annak megfelelő cselekvés követi. A pogrom, a bűnbakká nyilvánítás, a kiközösítés, a kommunikációs univerzumból való kitasztás.

Magyar Nemzet: - Olyanfajta világbeállítódás és világsugallás ez, amely független ideológiáktól, vagy bizonyos korokban bizonyos világnézetekhez jobban tapad?

– Ahogy a mérgek nem tesznek különbséget szervezet és szervezet között, a demagóg technikák sem ismernek különbséget abban a tekintetben, hogy éppen melyik ideológiát csavarják és forgatják ki. Mindegyik alkalmas a demagóg felhasználásra. Gondoljunk például a rasszizmusra. Ha valaki azt mondja, hogy Afrikában fekete bőrűek laknak, Kínában pedig sárga bőrűek, akkor egy empirikus tényt konstatál. De ha ráépít erre egy ideológiai programot, s meghirdeti egyik vagy másik faj, felsőbbrendűségét, amiből következik az alsóbbrendűek kiszorítása, akkor már rasszista lesz belőle. Vagy ha azt szorgalmazom, hogy a világ proletárjai egyesüljenek azzal a céllal, hogy a világ burzsoáziáját kiszorítsák a hatalomból, s evégett világforradalmat kell végrehajtani, amihez a tömegeket mozgósítani kell, ezért ne tartsa magát vissza senki, ha egy-két bomba a rendelkezésére áll, hogy bedobja egy forgalmas áruháza vagy metróállomásra, mert akkor minden remek lesz...

Magyar Nemzet: - Mi kedvez a demagógiának?

– Az infantilizmus és az ebből fakadó bizonytalanság a legbiztosabb társadalom-lélektani bázisa a demagóg hatékonyságnak. Első legfontosabb eleme a tájékozatlanság, ami jelenti magát az információhiányt, a nyilvános dezinformációval való telítettségét, és az informálódásra képtelenséget is. Ehhez kapcsolódik a csábíthatóság, a hiszékenység, hiszen ha bizonytalan helyzetben vagy, tájékozatlan vagy, hamis információid vannak, az megnöveli a hiszékenységet és a csábíthatóságot. S a demagógok még egyvalamire építenek, arra, hogy az infantilis ember nem tudja elhalasztani a várható előnyt, hanem azonnal akarja a jót, az örömet. Nincs meg benne az, amit Max Weber polgári aszkézisnek nevez. Illyés Gyula pedig a diófa ültetésének örömeiként jellemez, hogy meg se éred, amikor az általad ültetett diófa az unokáidnak fog árnyékot adni. Nem a diófát ültetők a demagógok közönsége, hanem az infantilisek, a tájékozatlanok, a csábíthatók és az azonnali gratifikációra vágyók, a mohók.

Magyar Nemzet: - Azt szokták mondani, hogy a magyar társadalom se a szélsőségekre, se a demagógiára nem fogékony. A politikusok viszont a jelek szerint azt gondolják, hogy ez hatásos dolog, ezért élnek vele. Fogékony társadalom ez, vagy csak bombázzák olyannal, aminek semmi hatása?

– Az a benyomás is helytálló, hogy csábítható, tájékozatlan, azonnali megjutalmazásra

vágyó emberek tömege él itt, akik éltetik a demagógokat, de az az állítás sem alaptalan, hogy a magyar természeténél fogva kontemplatív alkat, ahogy Babits Mihály leírta. Emellett eleve bizalmatlan a politikával szemben. Még akkor is fél tőle, ha az ajándékot ad. Azért érvényes mind a két állítás, mert ma az amúgy is meglévő antropológiai bizonytalanságtömeghez társul az átmenetből eredő sokféle bizonytalanság. Ez indokolná, hogy azt tanácsoljam egy politikusnak, legyen demagóg, mert megéri. De mégse tanácsolom ezt, s nem azért, mert az a meggyőződésem, hogy a demagógia rossz, hanem mert a magyar társadalom sok szempontból érett volt erre az átalakulásra. Mintegy eresztékeiben elkészült a polgári társadalom, amit nem tudott annyira megzavarni és bizonytalanná tenni az átalakulás, mint ahogy a régió többi országában, ahol az emberek emiatt szinte pokolba lettek taszítva. Nálunk a vesztes és a nyertes pozíciók nem véglegesen lettek kiosztva. Megmaradt a remény a rosszabb körülmények közé került társadalmi rétegek számára is, hogy a csúszás megáll, illetve ellenkezőjébe fordul. Akik pedig előnyt kovácsoltak az átalakulásból, ezeket nem tudták privilégiumokká konvertálni, így nem jött létre az a fajta ősi asszimetria az uralkodók és az alattvalók között, ami többé-kevésbé mindig jelen volt a magyar társadalomfejlődésben. Amilyen arányban Magyarország nyugati felzárkózása megvalósul, reménykedhetünk abban, hogy ez nem is következik be. Mert egy dinamikus rendszerhez fogunk csatlakozni, amely természeténél fogva nem ismeri a rendies bezárkózást.

Magyar Nemzet: - A politikusokra mennyire jellemző a demagógia, mennyire általános az azonnali kérdések elemzéséből leszűrt tapasztalat?

– A mintám teljesen torzít, hiszen csak a parlamentben a kormányhoz intézett kérdéseket elemeztem. Nem azt a benyomást akartam ezzel a vizsgálattal kelteni, hogy nálunk teljes egészében demagóg kommunikáció zajlik. Kísérletről van szó. A politikusok érzik, hogy demagóg állításokkal nem mennek sokra. Ha, egy politikus kirekesztő, címkéző, hangulatkeltő beszéddel lép fel, veszít népszerűségéből. Éppen aktuális közönsége esetleg a mennyekbe menezti, de a közvélemény egészében az ilyen fellépés negatív hatású. Marad hát egy másik lehetőség a nyílt állítások helyett: a kérdés, ami sokkal rafináltabb módszer, ha úgy tetszik, a demagógia magasiskolája. Mert az állítást számon lehet kérni, a nem beváltott ígéretet szintén, azok panaszát is, akiket ez a fajta manicheus stigmatizáció emberi méltóságukban mélységesen bánt. A kérdés esetében mindig megvan a lehetőség a visszakozásra, a kérdezőt nem lehet felelősségre vonni, hiszen ő nem állított semmit, csak kérdezett. Ez a forma módot ad a szellemességre is, és alkalmas arra, hogy a kérdező felhívja magára a figyelmet. Annál is inkább, mert a parlament élő közvetítéséről van szó, s egy tárgyyszerű, de szürke kérdés jobban elsikkad, mint ha bele van helyezve a metafizikus Jó-Rossz harcba, s így támadja az adott minisztert, azzal, hogy a bűnözőket segíti, vagy hogy elárulja a magyarságot. Ezek súlyos vádak, amelyek direkt állításként magánvádas eljárásban súlyos következményekkel járhatnak, kérdésként viszont nem.

Magyar Nemzet: - Az, hogy komolytalan és szellemes elemek keverednek bele, nem hatástalanítja eleve a demagógiát, hiszen kiderül, hogy ez a parlamenti show-műsor része?

– Ám a parlament nem cirkusz, nem show-műsor. Ahogy az operának sem tesz jót, ha egy

Wagner-műben, csak azért, hogy fokozzuk a vonzerőt, Siegfried Aradszky László stílusában Jöjj vissza hozzámot énekel. A parlamentekben dráma zajlik. Ha túl sok az ilyen típusú szereplés, az elkomolytalanítja, hitelteleníti a parlamentet. Ezért nyugtalanító, ha a kérdések ilyen nagy aránya demagóg. Miközben ezek ráadásul hatástalan kérdések. Ugyanakkor a jól megfogalmazott kérdések halálosan pontosak. Az a minden demagógia nélküli kérdés, hogy az egyik államtitkár hogyan kapott diplomát három hónap alatt, védhetetlen helyzetbe hozta az illetőt. Az ilyen típusú kérdések lényegében arról szólnak, hogy egy képviselőnek legyen joga ellenőrizni mindazon szervek működését, amelyeket közpénzekből tartanak fenn, például közpénzekből fenntartott, egyetem ne adhasson három hónap alatt diplomát senkinek. Azok a kérdések, amelyek tárgyszerűek, amelyek a tájékozottságon, s nem a tájékozatlansággal való visszaélésen alapulnak, hosszú távon sokkal eredményesebbek, és inkább elősegítik az említett tanulási folyamatot, mint a show.

Magyar Nemzet: - Mégis sokan jól megélik a demagógiából. Mi kell ahhoz, hogy egy demagóg Magyarországon lelepleződjön, hitelét veszítse, ahogy ez máshol, történik?

– Mi még a politikai szocializáció eredeti felhalmozási szakaszában vagyunk, ezért van igény olyan politikusokra, akik szórakoztatnak is bennünket, s nem feltétlenül, olyanokra, akik churchilli államférfiúi pózban vért és könnyet ígérve megjavítják a helyzetünket. A másik, hogy mivel egy átalakulás kellős közepében vagyunk, sokan olyan mérvű bizonytalanságban élnek, hogy számukra tényleg csak a demagóg által ígért csoda az, ami hihető.

Magyar Nemzet: - A köznapi, mérsékelt demagógia a nyárspolgár igényét elégíti ki, amely egyáltalán nem mozgósítható vad dolgokra. Nem olyan ez, mint egy nipp a vitrinben, amely a kényesebb ízlést sérti, de nem okoz kárt senkinek?

– Mindenfajta demagógiát súlyos zavarnak tartok, mert bár elválaszthatatlan a tömegtársadalomtól, de sérti a demokratikus berendezkedés kommunikációs alapszabályait. Aszimmetrikus, tekintélyelvű, agresszív, a becsapáson alapul. Ha a demagógiát természetesnek vesszük, az olyan mint ha természetesnek vesszük, hogy egy kamasz még mindig bepisil éjszaka. Ki kell ezt nőni. Demokratikusabb országokban is akad demagógia bőven, de minden egyes ilyen megnyilvánulás tiltakozást vált ki. Aki egy demokratikus országban hatalomra akar kerülni, az jobb eséllyel indul, ha szakszerűen, érzelemmentesen érvel. De a kérdést igazán a választás döntheti el. Ahogy József Attila írta a kínra, hogy finomul, érzésem szerint a politizálási stílus is fog finomodni. Az 1994-es kampány például valamivel szolidabb volt, mint a 1990-es, s biztos vagyok benne, hogy az 1998-as még inkább az lesz. Ha mégsem, akkor azok fognak veszíteni, akik eldurvítják.